

Т.В. Водоп'ян*

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЗАЧАТОЇ, АЛЕ ЩЕ НЕ НАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

На сучасному етапі розвитку суспільства, із здійсненням глобальних наукових відкриттів перед людством взагалі, і перед юридичною наукою зокрема, постає низка питань, які потребують однозначного вирішення.

Проблема правового становища зачатої, але ще не народженої дитини (плода, зародка, ембріона, людського субстрату) поставала перед юристами ще з давніх часів. Донедавна вплив на розвиток зачатої дитини був майже неможливим, проте з розвитком біології, генетики, ембріології, медицини стало реальним втручання у “святе святих” — людську природу.

Метою даного дослідження є висвітлення окремих проблем правового становища зачатої, але ще не народженої дитини, аналіз існуючих підходів до їх вирішення та обґрунтування власної точки зору.

Поява людини як суб'єкта цивільного права і, відповідно, його правоздатності в принципі з моменту народження не робить юридичне іррелевантним факт її ембріонального розвитку з моменту зачаття до народження. Тому не виключається необхідність встановлення правової охорони прав та інтересів зачатої дитини як майбутнього суб'єкта права.

В деяких випадках закон встановлює охорону майбутньої, тобто такої, що ще не настала, правоздатності, охорону інтересів суб'єкта права, що ще не з'явився.

У правовій доктрині протягом всього часу існування інституту охорони прав зачатих, але не народжених дітей (насцитурів) продовжується дискусія щодо питання про їх цивільну правоздатність, яка до цього дня не завершилася виробленням єдиного та однозначного підходу. Серед робіт радянського періоду, спеціально присвяченим проблемам правового становища насцитурів, можна згадати лише статтю Я.Р. Веберса. Серед українських юристів, які розглядали це питання (більшість у розрізі права на життя) можна назвати таких науковців як З.В. Ромовська, Р.О. Стефачук, О.О. Пунда, К.Є. Демиденко та інших. Слід зауважити, що останнім часом обговорення даних проблем у юридичній літературі поживається.

Тим не менш відсутність в законодавстві положень, що прямо закріплюють статус насцитурів як суб'єкта цивільного права, не було перешкодою для захисту інтересів зачатої, але ще не народженої дитини за допомогою норм спадкового та деліктного права. Так Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) став на позицію захисту прав ненародженої дитини, визначивши у ст. 25, що випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Ст. 1222 вказує серед спадкоємців також осіб, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Ст. 1200 визначає, що у випадку смерті потерпілого право на відшкодування шкоди має також дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Так, потребує додаткового тлумачення положення ч. 2 ст. 25 ЦК України про те, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Зокрема постає питання: чи може тут йтися про правоздатність дитини, яка ще не народилася? Про необхідність пошуку відповіді на це питання свідчить і та обставина, що ст. 1222 ЦК України серед спадкоємців називає осіб, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.

Для того, щоб усунути видимість колізії наведених норм, проводили розмежування понять “правоздатність” і “охорона прав фізичної особи”. Тоді все ніби ставало на свої місця: правоздатність

виникає тільки з моменту народження, а до моменту можливого народження дитини, зачатой за життя спадкодавця, що помер (постума), закон передбачає лише охорону прав такої дитини. Саме у такому сенсі й було сформульоване згадане вище правило ст. 25 ЦК України.

Народження живої дитини визначається медичними показниками за певними ознаками (вага, здатність до самостійного дихання тощо). Проте не вимагається, щоб дитина була народжена життєздатною.

Якщо вона прожила хоча б деякий час, то визнається суб'єктом права. Це має значення, зокрема, для спадкових правовідносин, оскільки у цьому випадку така дитина може успадкувати майно і, у свою чергу, після неї можливе спадкування за законом (ст. ст. 1222, 1268, 1258 ЦК України та ін.)¹.

Проте існує необхідність вирішення питання правового статусу: чи є зачата, але ще ненароджена дитина суб'єктом права, і, відповідно, чи має вона правоздатність.

Спираючись на медико-філософську концепцію можна зробити висновок, що людина у процесі свого розвитку проходить дві стадії: від зачаття до народження, і від народження до смерті.

Як зазначає Н. Беседкіна: "видається, що дитина, що не народилась та, що народилась — це лише стадії розвитку однієї і тієї ж людини. Відповідно, до ненародженої дитини допустимо відноситись як до природної фази розвитку людини, яка починається у період розвитку плоду в утробі матері, завершується стадією досягнення повноліття"².

Можна зробити припущення, що навіть за подібною схемою можливим є розгляд розвитку людини з правового погляду, а точніше — наділення будь-якої людини в двох стадіях її розвитку відповідними суб'єктивними правами. Якщо другій стадії розвитку людини — від народження до смерті — на законодавчо-правовому рівні завжди приділялась і приділяється увага, то перша стадія зазвичай знаходилася за межами правового забезпечення.

Як зазначається у спеціальній літературі "понятійний юридичний апарат у даному випадку є неповним, термінологія — недосконалою, а спеціальна термінологія, яка визначала б наявність прав у ембріона (порівняно, наприклад, з правоздатністю вже народженої дитини) також є невизнаною"³.

Суб'єктом права може бути лише людина, не залежно від можливості здійснювати свої права і нести обов'язки, тобто не залежно від стану здоров'я, свідомості. Поряд з цим зазначається, що і правоздатність невіддільна від існування людини і не залежить від стану її здоров'я, можливості самостійно здійснювати належні їй права. При цьому виникає питання, якщо правоздатність невіддільна від існування людини і не залежить від стану її здоров'я, можливості самостійно здійснювати належні їй права, то чому правоздатності позбавляється зачата дитина, чи вона взагалі не вважається людиною?

Медицина визначає момент виникнення нового людського життя з моменту зачаття. Так, доктор медицини Жак Судо робить висновок про те, що "ні в якому разі не допустимим є порушення святості та недоторканості людського життя, починаючи з першого ж моменту її існування, з моменту запліднення. Саме тоді починається єдина, неповторна і цілком людська особистість"⁴. З точки зору сучасної біології (генетики та ембріології) життя людини як біологічного індивідуума починається з моменту злиття ядер чоловічої та жіночої статевих клітин і утворення єдиного ядра, що містить неповторний генетичний матеріал.

Проте досягнення сучасної науки дають людині такі можливості впливу на людський зародок, можливі наслідки яких просто лякають. Так, розвиток генетики дійшов до такої стадії коли за бажанням

¹ Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003. — С. 82-83.

² Беседкіна Н. Права неродившегося ребенка: личные неимущественные и имущественные // Право и жизнь. — 2005. — № 82 (5). — С. 3.

³ Демиденко К.Є. Етико-правові проблеми правоздатності ембріона // Держава і право. Юридичні і політичні науки. Зб. наук. праць. Вип. 24. — 2004. — С. 310-311.

⁴ Короткий Т.Р. Международно-правовые аспекты клонирования человека // Киселев Н.Н., Короткий Т.Р., Кравченко А.Н. и др. Социально-правовые аспекты клонирования человека / Предисл., сост. Шевчук Э.Н., Короткий Т.Р. — Одесса: ЛАТСТАР, 2001 — С. 143.

батьків можна на ранніх строках вагітності або при отриманні ембріонів *in vitro* (в пробірці) змінити стать дитини, її зовнішність, вплинути на розумові здібності, особисті якості тощо. Якщо, наприклад при генетичному тестуванні виявляється, що дитина є чоловічої статі, чорнява і з математичними схильностями, чи вправі батьки за своїм бажанням скоректувати зачатку дитину так, щоб вона була жіночої статі, білявою і з музичними здібностями. В Індії, наприклад, до сих пір стать дитини визначають з метою елімінації плодів жіночої статі. В Китаї, де така практика була широко розповсюджена, уже введено заборону на безпідставне визначення статі⁵. Чи мають право батьки порушити право дитини на індивідуальність та недоторканість? Статус дитини отримав детальну розробку в Конвенції про права дитини (ст. 8-11). Так, проголошується право дитини на збереження своєї індивідуальності. При проведенні штучного запліднення для успішного результату отримують більше десятка ембріонів, проте після відбору в матку пересаджують 3-4, інші заморожуються, а згодом знищуються. Чи можна використовувати їх для експериментальних та дослідницьких цілей, чи для проведення медичного лікування? Чи не порушується право на життя, недопустимість проведення експериментів без згоди особи, право на гідність? Наприклад, Федеральний суд Нью-Йорка зобов'язав лікарів, що знищили життєздатний ембріон, виплатити \$ 50 000 “емоційно потерпілому подружжю”⁶. Чи є правомірним використання “абортивного матеріалу” (умисно позбавлених можливості жити людських ембріонів) з метою отримання стовбурових клітин для лікування та оновлення організму людини? Ці клітини отримуються із людських ембріонів. Основною вимогою для якості такого лікування є стан самого ембріона, у якого ці клітини беруться. Така ще не народжена людина повинна бути життєздатною і здоровою. Чи слід підтримувати життя вагітної жінки, яка померла (за технічної можливості) для того, щоб зачата дитина могла народитися? Чи має вона право народитися і жити?

Ці та інші питання наводять на думку про необхідність внесення змін до суб'єктного елементу правових відносин. Адже якщо ембріон не має правового статусу, то відповідно немає ніяких прав і порушувати нічого.

При відповіді слід визначити ставлення до ембріона як до предмета чи про-людини, яка потребує спеціального захисту. Говорити про ембріон як об'єкт права власності ми не можемо, людина не може бути об'єктом права, вона суб'єкт права, тому і ембріон людини не може бути об'єктом права.

“Відчуття того, що ми не повинні інструменталізувати ембріон, ніби річ, для яких-небудь інших цілей, знаходить своє відображення у вимозі ставитися до ембріона як до другої особи, яка, якщо буде народжена, може стати учасником цих відносин”⁷.

В міжнародному праві зроблено спробу дати відповідь на деякі з поставлених питань. Загальна декларація про геном людини та права людини прийнята Генеральною конференцією ЮНЕСКО у 1997 році, у ст. 1 встановлює, що “геном людини лежить в основі початкової спільності всіх представників людського роду, а також визнання їх невід'ємної гідності та різноманітності”. У Конвенції про права людини в біомедицині (Ов'єдо, 1997) зазначається, що “Інтереси та благополуччя окремої людини преважують над виключними інтересами усього суспільства або науки.” (ст. 2), “використання медичних репродуктивних технологій з метою селекції статі майбутньої дитини не дозволяється, за винятком випадків, коли необхідно уникнути серйозного спадкового захворювання, пов'язаного зі статтю” (ст. 14), “виращування ембріонів людини для дослідних цілей забороняється” (ст. 18), “тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди” (ст. 21).

Частково визначення правового статусу зачатої, але не народженої дитини криється у встановленні моменту з якого зачата дитина вважається людиною, носієм певних прав (зокрема права на життя). Існує декілька поглядів на порядок визначення такого моменту.

⁵ Курило Л.Ф. Право родиться // Биоэтика: принципы, правила, проблемы. — М.: Эдиториал УРСС, 1998 — С. 141.

⁶ Красицька Л.В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія. — Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. — С. 54.

⁷ Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Пер. с нем. — М.: Весь мир, 2002. — С. 84.

Згідно із ембріональною концепцією людське життя починається з моменту запліднення. Прихильники цієї точки зору апелюють до медицини та теології. Відповідно до іншого підходу, натусяльної концепції⁸, аргументуючи, що існування зародка немає ніякого значення для суспільства, якщо не завершиться народженням людини. Інші науковці початок існування людської істоти пов'язують із настанням певного періоду “можна дійти висновку, що початком життя слід вважати не момент народження людини, а досягнення плодом в утробі матері певного етапу розвитку, при цьому досягнувши певного рівня розвитку плід повинен бути визнаний людською істотою”⁹. Деякі автори межують між плодом і людською істотою вважають здатність переробляти отримані відчуття, тобто формування нервової системи. Проте чи можна вважати критерієм становлення особистості здатність відчувати, адже стан несвідомості і нечутливості до болю не є підставою для відмови у захисті прав людини.

Відповідно і в юридичній науці погляди науковців щодо визначення моменту виникнення правоздатності розділилися на кілька напрямків.

Одна група вчених, найбільш численна, вважає, що правоздатність виникає з моменту народження людини. Таке ж положення міститься в ст. 25 ЦК України, де вказано, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження. Цієї думки дотримуються українські правники — Д.В. Боброва¹⁰, Є.О. Харитонов¹¹, А.В. Силенко¹², В.В. Пиляєва¹³, Ю.О. Заїка¹⁴, Р.О. Стефанчук¹⁵, російські — Г.Ф. Шершеневич¹⁶, В.О. Тархов¹⁷, О.Н. Садиков¹⁸, В.А. Белов¹⁹, радянські — С.М. Братусь²⁰, О.С. Иоффе²¹, Л.М. Мицкевич²², О.О. Красавчиков²³, та інші. Переважання такого погляду в радянській та пострадянських країнах, на нашу думку, зумовлене тим, що радянська юридична доктрина твердила, що правоздатність породжується суспільними відносинами і нормується юридичними законами²⁴. Проте в цивільному законодавстві СРСР, так само як і в ст. 1222 ЦК України міститься норма, згідно з якою спадкоємцями можуть бути особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені після його смерті. Колізія, що виникла між двома нормами пояснювалася тим, що розрізнялися поняття “правоздатність” та “охорона прав фізичної особи”. Правоздатність виникає з моменту народження, а до цього моменту здійснюється захист прав зачатої дитини, яка, можливо, народиться. Поряд із цим зазначається, що правоздатність невіддільна від існування людини і не залежить від стану її здоров'я, можливості самостійно здійснювати належні їй права²⁵. За словами Г.Ф. Шершеневича, не зародок, а народжена дитина здійснює вплив на юридичні

⁸ Стефанчук Р.О. Визначення моменту виникнення права на життя: продовжуючи дискусію // Юридична Україна. — 2005. — № 10. — С. 38.

⁹ Беседкина Н. Зарождение жизни. Юридическая точка отсчёта // Право и жизнь. — 2004. — № 8 (72). — С. 5.

¹⁰ Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2002. — Кн. 1. — С. 89.

¹¹ Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003. — С. 82-83.

¹² Силенко Л.М. Цивільне право України. Навч. посібник. — К.: Алеута, 2004. — Частина I. — С. 61-62

¹³ Пиляєва В.В. Гражданское право: Юридические конструкции, понятия, схемы, таблицы: Учебное пособие — 2-е изд. доп. — М.: Инфра, 2003. — С. 27.

¹⁴ Заика Ю.А. Гражданское право Украины (в вопросах и ответах): Учебное пособие. — К.: МАУП, 2000. — С. 14.

¹⁵ Стефанчук Р.О. Вказ. праця.

¹⁶ Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд-ю 1907 г.) (Вступ. статья С.А. Суханов) — М.: Спарк, 1995. — С. 62

¹⁷ Тархов В.А. Гражданское право. Общая часть. Курс лекций. — Чебоксары, 1997. — С. 146.

¹⁸ Гражданское право России. Курс лекций / Под. ред. О.Н. Садикова. — М.: Юридическая литература, 1996. — Часть первая. — С. 40.

¹⁹ Белов В.А. Гражданское право. Общая и особенная части: Учебник. — М.: ЦентрЮрИнфоР, 2003. — С. 54.

²⁰ Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. — М., 1950. — С. 50-51.

²¹ Советское гражданское право / Под ред. О.С. Иоффе. — М., 1967. — С. 91.

²² Мицкевич Л.М. Субъекты советского права. — М.: Гос. изд-во юридической литературы, 1962. — С. 69-70.

²³ Советское гражданское право / Под ред. О.А. Красавчикова. — М., 1985. — С. 103.

²⁴ Советское гражданское право / Под ред. О.С. Иоффе. — М., 1967. — С. 64-65.

²⁵ Братусь С.Н. Указ. соч. — С. 50-51.

відносини, причому цей вплив належить ще до того моменту, коли вона була ще зародком. Народження являє собою настільки необхідною умовою для правоздатності, що поява мертвої дитини позбавлена юридичного значення, і зародок вважається таким, що ніколи не існував²⁶. Такого ж погляду притримується і М.М. Малєїна “не дивлячись на те, що зачата дитина в майбутньому може стати суб’єктом права, навряд чи слід розглядати його в якості володільця правоздатності і інших суб’єктивних прав ще до народження. Суб’єктивні права можуть виникнути лише у реально існуючого суб’єкта”²⁷.

Іншою є думка, що зачату дитину слід прирівняти до суб’єкта права і тим самим наділити її правоздатністю. Така точка зору виникла ще в Стародавньому Римі. Не зважаючи на те, що зачата дитина не розглядалася як існуюча людина, що здатна набувати права та обов’язків, виникла ідея про прирівняння її до суб’єкта цивільного права за умови, що вона народилася живою. На думку римських юристів, зачата дитина визнавалася умовно правоздатною, в тих випадках, коли це відповідало її інтересам. Відомою є римська юридична формула *infans conceptus pro nato habetur, quo ties commodis ejus agitur* (зачата дитина розглядається як така, що народилася, оскільки справа стосується її вигоди)²⁸. Вона була сприйнята теорією цивільного права і законодавством різних країн (§ 22 ЦК Австрії 1811 р., ст. 31 ЦК Швейцарії, ст. 36 ЦК Греції, ст. 4 ЦК Бразилії). В них прямо вказується фікція, що дитина умовно може вважатися народженою з моменту зачаття. Таке бачення виникло під впливом школи природного права, прибічники якої вважають, що життя людини починається з моменту зачаття. Чи можна вважати, що ненароджена дитина є суб’єктом цивільного права і, відповідно, набуває цивільної правоздатності? Адже зазначається, що для того, щоб бути суб’єктом цивільних прав та обов’язків, особа повинна володіти особистою визначеністю, яка досягається шляхом наділення кожної людини ім’ям, зазначенням місця її народження та проживання²⁹.

Третій шлях вирішення питання про те, коли ж настає момент виникнення цивільної правоздатності, полягає у тому, що людина, якщо вона народилася живою, є правоздатною з моменту зачаття. Правоздатність зачатої особи в будь-якому випадку є умовною і залежить від того, чи народяться вони живими. Таке формулювання сприйняло законодавство Угорщини та Чехії, воно володіє тією перевагою, що дозволяє в загальній формі охороняти можливі права та інтереси зачатої дитини. Одні автори, що поділяють такі погляди намагаються охарактеризувати права зачатої дитини як попередні, чи умовні, інші вважають попередньою, чи умовною, правоздатність³⁰. Схожу думку висловлює і О.О. Пунда, який зазначає, що ембріон людини є носієм суб’єктивного правового інтересу і наділений умовною правоздатністю³¹. “Ембріон (плід) є носієм суб’єктивного правового інтересу, а отже, і суб’єктивних цивільних прав. Це пояснюється тим, що блага життя та здоров’я виникають з моменту запліднення, і ембріон (плід) як суб’єкт наділений такими благами, має потреби та інтереси, пов’язані з необхідністю забезпечення нормальних умов його розвитку”³².

В контексті можливості зачатої дитини мати окремі права в юридичній літературі висловлюються різні погляди. Так, наприклад, О.В. Кохановська зазначає, що право на інформацію “це нематеріальне благо, на нашу думку, першим з’являється у людини ще до моменту народження разом з таким благом як життя і набуває свого юридичного змісту у момент народження людини”³³.

²⁶ Шершеневич Г.Ф. Указ. соч. — С. 62.

²⁷ Малєїна М.Н. О праве на жизнь // Советское государство и право. — 1992. — № 2. — С. 51.

²⁸ Советское гражданское право / Под ред. О.А. Красавчикова. — М., 1985. — С. 106.

²⁹ Гражданское право России. Курс лекций / Под. ред. О.Н. Садинова. — М.: Юридическая литература, 1996. — Часть первая. — С. 146.

³⁰ Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. — Рига, 1976. — С. 107.

³¹ Пунда О.О. Проблема цивільної правоздатності ембріона та плода людини // Життя і право. — 2004. — № 7. — С. 44.

³² Пунда О.О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини: Монографія. — Хмельницький — Київ, 2005. — С. 57.

³³ Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: Монографія. — К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. — С. 117-163.

Серед елементів права на життя називають право на збереження життя³⁴ та право народитися³⁵, які можна віднести до ембріона людини. Право на життя не означає саме життя, це суб'єктивна правомочність, що має формально-атрибутивне оформлення³⁶.

Обґрунтовуючи власну точку зору хотілося б зазначити, що в ідеальному вигляді мораль і право співвідносяться як абсолютне і відносне. Дійсний прогрес у праві відбувається як невинне тяжіння правових норм до морального ідеалу. У ст. 13 ЦК України вказано, що при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Визнання прав особистості, її автономії, як абсолютної цінності, стає суперечливим з огляду на загальнокультурні гуманістичні цінності. Адже, виявляється вже недостатньо визнання охорони прав ембріонів, якщо замовчується те, що маніпуляції над людськими ембріонами в експериментах є ніщо інше як експерименти над людиною.

Статус ембріона, строк розвитку ембріона, починаючи з якого він може розглядатися як особистість, правомочність маніпуляцій зі статевими клітинами і з ембріонами людини, як з медичною, так і з дослідницькою метою, правомірність замороження та знищення ембріонів, правомочність вибору статі, селекції ембріонів, та зміна генетичних характеристик, ось не повний перелік тих питань на які повинна відповісти юриспруденція, оперативно реагуючи на розвиток суспільних відносин.

Мова йде про визнання строку внутрішньоутробного розвитку як строку, що породжує певні наслідки.

Беззаперечно ембріон є живою істотою, яка є генетично відмінною від матері, тілесно самостійною тому що не є частиною організму свого носія і здатною до саморозвитку.

Слід захищати права людини як представника суспільства, носія геному людини, та його фізичних, психічних, генетичних характеристик.

Однозначно слід заборонити проведення певних експериментів на плодах людини. Наприклад, ті ембріони, які були піддані будь-яким впливам не повинні імплантуватися жінці, не повинні ембріони імплантуватися в організм будь-якої тварини, бути об'єктом цивільних правовідносин (продаватися, купуватися тощо). Якщо ембріони людини отримані *in vitro*, за відомо нежиттєздатні чи знищуються після їх використання, то такі експерименти не повинні проводитися. Ембріон людини має право на життя і повинен бути транспортований в матку. Слід заборонити отримання ембріонів людини спеціально для дослідницької мети.

Безперечно ненароджена дитина не може бути суб'єктом права у класичному розумінні. Проте для можливості визначення її правового статусу та захисту прав людини можна визнати умовну правоздатність за зачатого дитиною. Адже вона є людиною і не слід порушувати норми про рівність всіх осіб мати права та обов'язки. Проте, аби уникнути непотрібних складнощів, які б виникли при визнанні правоздатною зачатої дитини, яка потім не народилася чи народилася мертвою, і, таким чином, її існування не мало юридичного значення, на нашу думку найбільш вдалим виходом з цієї ситуації є закріплення такої норми: "людина, якщо вона народилася живою, є правоздатною з моменту зачаття". Альтернативою є розроблення юридичною наукою спеціального статусу зачатої, але ще ненародженої дитини, який би давав можливість захистити її права.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 8 від 25 квітня 2006 року)*

³⁴ Дробышевская Т.В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита: Монография. — Красноярск, 2001. — С. 30.

³⁵ Рабинович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2004. — С. 117.

³⁶ Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь. — СПб., 2003. — С. 10.